

Eski Harput'ta Ramazan

Oruç İbadeti

Oruç ibadeti, namaz ibadeti gibi bütün dinlerde farz kılınmış bir ibadettir.

Ayetlerde;

“Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”¹

“(Size farz kılınan oruç), sayılı günlerdedir. İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan ise, diğer günlerde, tutamadığı günler sayısınca tutar. Ona dayanıp kalacaklar üzerine de bir yoksulu doyuracak kadar fidye gerekir. Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa, hakkında daha hayırlıdır. Bununla beraber, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”²

“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.”³

Hadislerde;

“Oruç kalkandır. Biriniz oruç tuttuğu gün kötü söz söylemesin ve kavga etmesin. Şayet biri kendisine söver ya da çatarsa: ‘Ben oruçluyum’ desin.”⁴

“Muhammed'in canı kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir.”⁵

“Oruçlunun rahatlayacağı iki sevinç anı vardır: Birisi, iftar ettiği zaman, diğeri de orucunun sevabıyla Rabbine kavuştuğu andır.”⁶

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“İnsanın her ameline kat kat sevap verilir. Bir iyilik, on mislinden yedi yüz misline kadar katlanır. Allah Teâlâ; ama oruç başka. O benim içindir, mükâfatını da ben veririm. Oruçlu, şehvetini ve yemesini benim için bırakır”⁷ buyurmuştur.

Ramazan orucunun sahuruları, cami ibadetleri, hatim indirmeler, iftarlar, Teravîh namazları ve gece toplantıları ile Müslümanların hayatlarında son derece önemli ve renkli bir yeri vardır.

İslam'ın şartlarından ve en yüksek erkânından birisi olan Ramazan orucu, Hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır.

İşte Harput halkı, Hristiyanlar da dâhil 25 - 30 bine yakın bir nüfusun yaşlısından tutunuz da çocuklarına kadar bu şehrin halkı arasında her şeyden evvel ve her şeyden üstün bir Allah korkusu vardı. Mukadderata inanmış olan Harputlu, olur olmaz her hadiseye karşı sabırlı, itaatli ve mütevekkildi. Müslim ve gayrimüslim nüfus bir arada birbirlerinin inancına saygılı huzur ve güven içinde yaşıyorlardı.

Harputlu, kısaca hayat hikâyelerini anlatmaya çalıştığımız kıymetli ve faziletli âlimlerinin ve büyüklerinin irşat ve telkinleriyle yetişmiş, haramdan korkar, yalan söylemez, kimseyi aldatmaz, ihtiras nedir bilmezlerdi. Hulâsa saf ve temiz bir ahlâka sahiptiler.

¹ Bakara Suresi, Ayet 183.

² Bakara Suresi, Ayet 184.

³ Bakara Suresi, Ayet 185.

⁴ Buhârî, Savm 9; Müslim, Siyam 163.

⁵ Buhârî, Savm 9; Müslim, Siyam 163.

⁶ Buhârî, Savm 9; Müslim, Siyam 163.

⁷ Buhârî, Savm, 2.

İşte bu din farızasının en önemli dallarından biri olan Ramazana ve Ramazan orucuna da o nispette bağlıydılar. Ramazan ayı geldiğinde gayrimüslimler ve oruç tutamayacak durumda olanlar saygılarından açıktan yemez ve içmezlerdi.

Harput'ta Ramazana manevi maddi olmak üzere iki çeşit hazırlık yapılırdı.

Üç Aylar ve Ramazana Manevi Hazırlık

Receb – Şaban – Ramazan / Regaib - Miraç - Berat geceleri

Bu gecelerin gündüzlerinde birçok kimseler oruçludur. Hemen hemen bütün evlerde Kur'an okunduğu gibi mezarlıklara da gidilip orada da Kur'an-ı Kerimden sureler okunur ve ölülerin ruhlarına bağışlanır. Bunların ayrı ayrı hususiyetleri, ayrı ayrı karşılanmaları vardı.

Aksakallı, nuranî yüzlü dedeler, babalar... Aksaçlı belleri, bükülmüş Nineler... yılın bu üç ayı için Oruç tutmaya niyet ederlerdi. Recep ayının başında Oruca başlayanlar. Ramazan Bayramının arifesine kadar tam doksan gün oruç tutarlardı...

Dile kolay!.. Bunlar Oruçlu olduklarını en yakınlarına bile hissettirmeden ve aynı zamanda işleriyle güçleriyle meşgul olarak bu suretle ibadetlerine devam ederlerdi.

Bunun yanında bu ayların çoğunluğunu, özellikle de Şaban ayının ikici yarısını oruçlu geçirerek Ramazana manen hazırlık yapılırdı.

Ramazan yaklaşınca da 15 gün evvel şehirde Ramazan hazırlıkları başlar, bütün camiler, halıları silkinmek, süpürülüp temizlendikten sonra kandilleri silinir ve yağları konulurdu. Hangi camilerde, hangi hafızların mukabele okuyacakları teravih namazı kıldırarak imam ve hafızların, vaizlerin adları büyükler ve ilgililer tarafından tespit edilir, listeleri cami girişlerine asılırdı. Camilerden başka evlerinde mukabele okutturacak ve teravih namazı kıldırarak kimseler de hafızlarını ve imamlarını evvelden seçerler ve bunlarla mutabık kalırlardı.

Ramazana Maddi Hazırlık

Ramazan ayının manevî bakımdan karşılanmasının yanında bir de maddeye dayanan bir hazırlık vardı ki, bu da kayda değer. Her aile bütçesine göre yağını, balını, bulgurunu, pirincini ve çorbalıklarını ramazandan evvel tedarik etmek kaygısındaydı. Bunlar tamamlandıktan sonra da memlekette bulunmayan zeytin, limon, hurma, tahin helvası gibi şeyleri de Antep, Halep gibi uzak illerden getirmeğe veya yerli esnaftan satın almaya mecburdu. Mevsiminde hazırlanmış vişne, koruk ve kızılıcık gibi şurupların şişeleri ve birçok nefis reçellerle bal ve pekmez ve peynir gibi şeyleri içlerinde saklayan yeşil sırlı ufak çiniler ortaya çıkardı. İmece usulüyle bayanlar bir araya gelerek eriştelere, şehriyeler kesilir, her evin tandırı yanar, ramazan için taze yağlı ekmekler pişirilir, fırınlarda ise tepsi tepsi yağlı çörekler yaptırılırdı.

Eski Türk evinde, ramazan bir yıldır hasreti çekilen canan gibi karşılanırdı. Ramazan yalnız dinî olmakla kalmayan, aynı zamanda içtimaî hayatla da yakın alakası bulunan bir hâdiseydi.

Din; on bir ayın bir sultanı yüzü suyu hürmetine mabetlere çeki düzen vererek hazırlarken, aile reisi de evinde daha ziyade maddeye taallûk eden hazırlıklarda bulunurdu. Böylece insanlığın ruhanî ve cismanî hüviyeti ramazana yakın günlerden itibaren daha çok birleşirdi.

Eh! O zamanlar imkânlar da fazlaydı. İnsanlar büyük emeller ve ihtiraslar peşinde koşmayı bugünkü kadar azıtmamış olduklarından nisbî bir huzur ve refah içinde yaşıyorlardı.

O devrin zenginlerine *Ağniya-yı Şakirin*, fukarasına da *Fukara-yı Sabirin* denirdi. Zengin şükranını: Zekât, fitre ve sadaka ile; fukara da sabrını Yaradanına tevekkül ile ifade ederlerdi.

Her aile ramazanı dört gözle bekler; çünkü o aydan manen mağfiret, maddeten de bereket umardı. Ona göre de ramazanı, şanına layık surette karşılamak gerekirdi.

Ramazan ve Bayramın Tespiti - Rü'yet-i Hilal-

Muharrem ayının başlangıcından başlayarak Zilhicce ayının sonuna kadar devam eden, ramazan ve onu takip eden Bayram - Şevval ayları da içine alan aylara, Hicrî veya Arabî aylar denir.

Bu tarih, Hazret-i Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti başlangıç olarak düzenlenmiş ve bütün İslâm âlemi bu tarihi kullanmaya başlamıştı. Bu aylara aynı zamanda Şuhûr-u Kameriye de denir.

Hesapları kamerî takvimle yapıldığından bir ay 29, ikinci ay 30 gün olması sebebiyle ramazanlar her sene on gün ileri gelir ve 32 senede bir tam yerini alarak devreder, bu münasebetle de ramazan, senenin her mevsimine tesadüf edebilir. Bahar, yaz aylarına tesadüf ettiği günler en uzun, sonbahar ve kış aylarına tesadüf ettiği zaman da en kısa günlerde oruç tutulur.

Sonra eskiden mutlaka ramazan hilalini gökte görmekte ertesi gün ramazan olur, şevval hilalini görmekte de bayram yapılırdı. Hava açık olduğunda Hicri aylarından ramazanın dışında şevval ayı da dâhil her hangi bir ay için hilalin tespiti Müslüman, akil, baliğ âdil iki kişinin şahitliğiyle sabit olur. Ancak ramazanın hilâlini görmekte Müslüman, akil, baliğ âdil bir tek şahidin görüp haber vermesi kâfi gelirdi. Çünkü ramazan orucu dini bir emir olduğundan buna bir an evvel ona kavuşmak için acele edilirdi. İşte ramazan ayının arifesinde ve bayram ayı olan Şevval ayının arifesinde güneş battıktan sonra batı ufkunda yeni ayın hilal şeklinde görülmesine Rü'yeti Hilal denir.

Şimdi gelelim Harput'ta rü'yet-i hilâl tespitine: Ramazan ve bayramlardan bir gün evvel memleketin kadısı veya müftüsü tarafından güvenilir, âdil ve Müslüman birisi seçilir. Kendisine bir hayvan tahsis edilerek bindirilir ve maiyetine de iki zaptiye (Jandarma) arkadaş olunarak Harput'un batısında şehre takribi 15 - 18 km. mesafedeki Nurali köyüne gönderilirdi; çünkü güneş batmaz, ufukta meydana gelen beyazlık arasında Hilâl'in gözükmemesine bu köyün tabii vaziyet ve manzarası çok müsaitti.

Köye giden memur, vakit geldiği zaman köyün bir tepesi üzerinden batı ufkunu tetkike ve gözetlemeye başlardı. Ay görüldüğü takdirde hemen atlarına binerek doludizgin 3 -3,5 saatlik mesafeyi bir saatte kestirerek Harput'a gelir. Müftü veya Kadı huzurunda rü'yeti isbat ederler. Yarının Ramazan veya Bayram olduğuna hükmedilir... Toplar atılırdı. Top seslerini duyan şehir halkı neş'e içerisinde kaynaşarak sokaklara dökülürlerdi.

Bunlardan başka bütün kasaba halkı büyüklü küçüklü Ramazan ve Bayram aylarının arifesinde ayı görmek için birbirleriyle yarışa çıkarlar ve bazen Nurali köyünden haber gelmeden evvel kasabada yeni ayı görenler olur ve ispat edilirdi.

Ramazanda Beş Vakit ve Teravîh Namazları

Ramazan eğlence ayı değil ibadet ayıdır. Ramazan eğlenceleri...

Ramazanda yalnız imsakı müteakip sabah ve iftara tesadüf eden akşam namazları müstesna diğer öğle, ikindi ve yatsı namazları için camiler hıncahınç dolardı, bilhassa Sarahatun Camii Ramazanlarda başka bir hususiyet taşırdı. Sabahtan gece yarısına kadar açık cami hiç boş kalmaz dolar taşırdı. Hele Cuma günleri, vilâyet merkezi Elâziğ'dan ve civar köylerden gelen birçok insanla cami dolar, önündeki taşlığa ve hatta meydanın ortalarına kadar hasırlar serilmek suretiyle taşırdı. Binlerce insan bu camide namaz kılar, mukabele, vaaz dinler ve ibadet ederlerdi.

Sarahatun Camiinin imamı Mazlumzadeler, hatipleri de Kurra Hocalardı. Bu iki aileye mensup imam ve hatiplerin hepsi de Kurra hafızlardı. Seslerinin güzelliği ve kıraatlerinin akıcılığı Harput'ta nam kazanmışlar ve temayüz etmişlerdi. Bunlardan Küçük Mazlum efendinin davudî bir sesi vardı ki, camii inletir dururdu, hele iki rekâttan ibaret olan sabah namazlarında her rekâttaki bir yarım cüz (On sahife) Kur'an-i Kerim okumak suretiyle cemaati memnun bırakır, hiç kimse bu uzun namazdan şikâyet etmezdi, saatlerce devam etse ve uzasa derlerdi. Cenab-ı Allah'ın huzurunda ayakta ve eller göğüste sükûn ve huşu içinde bu okunuşu dinleyerek öyle bir vecd-ü istiğrakla (manevi duygularla coşkulu) namaz tamamlanırdı ki: Bu halet-i ruhiyeyi tarif ve tasvir etmek imkânsızdır.

Öğle ve ikindi namazlarından evvel, camiî muhtelif köşelerinde genç hafızlardan oluşan guruplar birer hizip Kur'an okumakla mukabeleyi tamamlarlardı. Öğle namazından sonra ise vaiz kürsüsünde kurra Hoca Hafız Mustafa Efendi, ikindiden sonra Kâmilzade Hafız Tefvik Efendi ve ölümünden sonra da yerlerini oğulları kurra Hocasade Hafız Mehmet ve Kâmilzade Hafız Osman alarak devamlı her gün birer

cüz Kur'an okurlardı, bütün bu mukabelelerin hatim duaları arife günü Sarahatun ve diğer camilerde mahşerî bir kalabalık huzurunda yapılırdı.

Öğle mukabelesinden sonra da Müftü Kemal, Saçlızade Ahmet, Müsevvit Ahmet efendilerin de vaaz ettiklerini görülürdü.

İkinci sonu mukabelesinden sonra da meşhur vaiz Hacı Mehmet Sait Efendi kürsüye çıkar vaaz ederdi. Hacı Mehmet Sait Efendi, gür sesi, muazzam kıyafeti, düzgün ve akıcı konuşması, şahsına mahsus jestleriyle hemen bütün bir cemaati etrafına toplar ve onları her suretle tatmin edici tesirli konuşma kudret ve kabiliyetinde bir vaizdi.

Teravîh Yollama / Uğurlama

Sarahatun Camii şehrin en büyük camii olduğundan teravîh namazlarında da tıklım tıklım dolardı. İki yüzden fazla kandilin faraşlar tarafından yakılması sonunda bütün cami ışık huzmeleriyle nur içerisinde kalırdı. Çocuklar da bu iki yüz kandilin ve bu kalabalığın seyri için heyecan, telâş ve neşeyle camiye koşar, camiin bu ilâhî iç manzarasını yukarıdan seyretmek üzere tahta bentlerde vaktinden evvel yer alırlardı.

Bu camide teravîh namazı hatimsiz kılındığı gibi Kurşunlu, Alaca, Ahmet Bey, Essadiye camilerinde de hatimsiz kılınırdı. Ulu Cami, Meydan ve Ağa Camilerinde ise hatimli olarak teravîh namazları kılınırdı. Bu hatimli teravîh namazları her baba yiğidin kârı değildi. Çünkü yirmi rekâttan ibaret teravîh namazlarında her rekâta, bir sahife Kur'an okumak ve 20 rekât namaz kılmak suretiyle tamamlanırdı ki, bu tam bir saat sürerdi.

Dört veya iki rekâta bir selâmı müteakip müezzin mahfilinde meşhur Perili Hafız, gür sesi ile salât-ü selâm getirir ve bütün bir cemaat yüksek sesle buna katılarak hep bir ağızdan -Sallu âlâ Muhammed sesleri caminin yüksek kubbesine çarpar, camiye inim inim inletirdi.

Camilerden başka zengin konaklarında bazı mescitlerde ve sonra camilere uzak kalan mahallelerde ise komşu ve dost odalarında hatimli, hatimsiz teravîh namazları da kılınırdı. İftardan sonra konakların selâmlık dairesinin büyük odalarından birisi teravihe gelenlerle dolardı. Her kes sigarasını tellendirmiş... İkrâm edilen kahveler içilmiştir. Bu sırada minarelerden yatsı ezanı işitilince ortaya halı seccadeler, cemaat çok ise dış salona da kilimler serilirdi. Burada teravîh kıldırın imamların arasında başta kurra Hocazade Şeyhül-Kurra Hacı, Hafız Ömer Efendi, vefatından sonra kardeşi Hafız Mustafa Efendi, oğlu Hafız Mehmet

Efendi, sonra Hafız Osman Efendi... Hafız Kemal Efendi... Molla köylü Hafız Hüseyin Efendi... Derviş Hafız Efendi gibi birçok hoca ve hafız bulunurdu.

Ramazanın yirmi dokuzuncu günü akşamı teravîh yollama usulü vardı ki, bu da kayda değer. Bu son gecelerde yer almak için camiye koşan halk, geçmiş gecelerden daha fazla heyecanlı ve telaşlıdır. Camiye girenleri güzel ödağacı kokuları karşılar. Müezzin mahfili, güzel sesli ve belli başlı hafızlarla dolu... Namazdan sonra ve namaz aralıklarında naat-ı şerifler, ilahiler okunurdu. Müezzin Perili Hafız, ramazana karşı içten gelen özlem ve ayrılık acısını gizleyemeyerek gür ve güzel sesiyle ağlayarak okuduğu bu ilahi ve naat-ı şerifler bütün cemaati coşturur ve ağlatırdı... Ramazan ayının sona ermesinden yana bu üzüntülerini, ellerini semaya kaldırarak dakikalarca Yaraticılarından af ve mağfiret dilemek suretiyle dindirmeğe çalışırlardı.

Kadir Gecesi ve Arife Günü

Ramazanda Kadir Gecelerine ve arife günlerine de ayrı ayrı önem verilirdi. Çünkü Ramazan ve Kadir geceleri hakkında Hazret-i Peygamber (S.A.V.), ümmetine şöyle bir hitapta bulunmuştu:

*“Ey nas! Büyük ve mübarek bir ayın gölgesi başınıza düştü. Bu öyle bir aydır ki, içinde bin aydan daha hayırlı Kadir Gecesi vardır.”*⁸ Bu emre uyan Harputlular, Kadir Gecelerini cidden hoş karşılar ve

⁸ Terğîb ve Terhib, 2/94-95.

ilâhî bir gece yaratmaya ve yaşatmaya çalışırlardı. Bu yönden Kadir Gecelerinde iftar sofraları daha şenlenir, dost ve akrabanın en hürmete lâyık olanları bu gecede iftara davet edilirdi.

Yine bu günlerde yedi, sekiz yaşlarındaki çocuklara da oruç tutturulur, oruçlarını bozmamaları için çarşıya götürülür, kendilerine çeşit çeşit iftarlıklar (yemişler) alınır. Bunların evlere dönüşünde alınan iftarlıkların her birisi ufak tabaklara konulur ve büyük bir tepsi içine sıralanırdı, işte bu suretle çocuklar, ya bu iftarlık tepsilerinin düzenlenmesiyle ya kucakta veya omuzlara alınmak suretiyle gezdirilirler ve eğlendirirdi. Bu uygulama oruca ilk başlayan çocuklar için de uygulanırdı. Çocuklara ramazanın birinci günü, ortasında ve arife gününde oruç tutturulurdu.

Kadir Geceleri, camiler daha dolu ve gece sabahlara kadar açık tutulurdu. Camilerde ve birçok evlerde gözlere uyku girmeden sabahlara kadar iki rekat Kadir namazı kılınır, Kur'an okunur, ibadet edilirdi. Kadir Gecelerinde teravih namazlarından sonra aşr-i şerifler okunur, dualar edilir. Cenab-ı Allah'tan mağfiret istenirdi.

Büyük Âlim, hafızı kütüp Hacı Osman Fevzi Efendi Ramazanlardan birinde bir kadir gecesi 8,5 saatte iki rekât namazda Kuran-ı Kerim'in tamamını okuyarak hatmettiği söylenmektedir.

Arife günleri bütün camilerde, otuz gün okunan mukabelelerin yer yer hatim duaları yapılırdı. Sarahatun Camiinde ikindiden sonra Hafız Tefvik efendinin okuduğu mukabelelerin hatminden sonra uzun ve tesirli duasını Hacı Efendi yapardı. Bu dua esnasında bütün bir cemaatin ağzından çıkan âmin sesleri bir ağzdan çıkar gibi büyük camiin kubbesine çarpar ve oradan semalara yükselirdi.

Ramazanın son cumasında da camiler çok kalabalık olur ve bu cuma namazına da başka bir önem verilirdi. Hatip, minberde güzel sesi ve edasıyla El-firak... El'-firak... Ya şehri ramazan diye hutbesini okuduğu zaman bütün cemaat ömürlerinden bir ramazanın daha gittiğine müte'essir olur, gözyaşları dökerlerdi. Bilhassa arife günü ve ondan evvelki günlerde halk, zekâtlarını hesap ederek tutarını ve sonra fitrelerini gerçek fakir kimselere dağıtır ve onları da sevindirirlerdi.

Ayrıca Sarahatun camiindeki sadaka penceresinde ihtiyacı olanlar ihtiyaçları kadar sadaka parası alarak bayramlıklarını alırdı.

Lihye-i Saadetin (Sakal-ı Şerif) Açılması

Kadir ve arife günlerinin özelliklerinden birisini de camilerde bulunan Lihye-i seadetin merasimle açılıp halka ziyaret ettirilmesi teşkil ederdi. Harput Camilerinde iki Lihye-i seadet vardı, bunlardan birisi Sarahatun, diğeri ise Kurşunlu Camideydi. Sarahatun Camiindeki Kadir Gecelerine tesadüf eden günlerde, Kurşunlu Camiindeki ise Arife günleri açılır ve bu açılışlar çok azametli ve heyecanlı olurdu. Aynı günlerde Sarahatun camiinde minberin solunda bulunan dolabın yeşil çuha örtüsü, öyle bir örtü ki, üzerinde Harput'un meşhur âlim ve fadıl Hacı Abdülhamit Efendinin yazdığı şu nefis kıt'a sarı ipekle işlenmiş ve yıllar boyunca rengini ve zarafetini kaybetmemiştir.

Olma isyanınla nevmid-i şefaât Hamdiya,
Et nigâh-ı mafhar'ül-kevneyni celbe ihtimam.
Mûy-i anber bûy-i pak-i lihya-i gül nûkhetin,
Kıl ziyaret şevkile gel et salât ile selâm.

Bu örtü öğle namazından evvel bir taraftan diğeri tarafa sürülerek demir kafesli kapısı, gözükdü. Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi tarafından bizzat açılınca, cemaat bir an evvel ziyaret için hücumla başlar...

Bunun önüne geçmek için başta Hacı Hıdırzade, Hacı Hafız, Polis Hafız ve Hüseyinikli oğlu Şükrü bey gibi güçlü kuvvetli insanlar başta oldukları halde 15 - 20 kişi kollarını birbirine kenetleyerek bir zincir teşkil eder, ziyaretçileri tek tek pencere tarafımdan zincirin içine alır ve minberin yanından çıkarılırdı, buna rağmen hücum bir dalga halinde saatlerce devam ederdi.

Sarahatun camiindeki Lihye-i saadetin anahtarı. Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'de, Kurşunlu Camiindeki ise Efendigillerden Hacı Abdülhamit Efendi de bulunurdu. Bu münasebetle Lihye-i saadet, sandukasından çıkarılıp birbiri üzerine sarılmış olan 40 - 50 bohçanın açılmasıyla bir cam kutu içinde bulunan Lihye-i saadeti Beyzade elleri arasına alır, evvelâ kendisi üç defa öper, sonra yanındaki zevata

ziyaret ettirir ve sonra cemaata dönerek ziyaret ettirmeğe başlar ve sonuna kadar bir cansız bir varlık gibi bulunduğu noktadan ayrılmaz ve elleri arasındaki Lihye-i seadeti kimseye vermezdi. Ancak ziyaret esnasında Hacı Abdülhamit Efendi orada bulunursa ziyaretin yarısında ona verirdi.

Kurşunlu Camideki Lihye-i saadet de Hacı Hamit Efendi tarafından açılır, ziyaret ettirilirdi. Hacı Hamit Efendi cılız, zayıf ve dayanaksız olduğundan o, sır asiyle yanındaki büyüklere verir, onları da bu şerefli hizmetten mahrum bırakmazdı.

Bu ziyaret esnasında halkı coşturan ve heyecana getiren en önemli olay da: Güzel ve gür sesli hafızların ya minbere çıkarak minberde veya müezzin mahfilinde ayakta olarak şu naat-ı şeriflerin ayrı ayrı kimseler tarafından okunuşlarıydı. Bunlardan Galip Dede, Fuzuli ve Nabi'nin eşsiz naat-ı şerifini minberde Hacı Mamo okurdu. Güzel ve Davudi bir sese sahip olan Hacı Mamo, özellikle Nabi'nin

Sakın terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-i Hudâ'dır bu
Nazargâh-i ilâhidir, Makam-ı Mustafâ'dır bu

diye başlayan na't-i şerifi okuduğu zaman, Allah Allâh sedaları camiin büyük kubbesini çınlatır, bütün bir cemaati heyecana getirmeğe kâfi gelir ve cemaati hüngür hüngür ağlatırdı. Okunan bu naatlar cemaat üzerinde derin ve aksi tesirler meydana getirirdi. Bununla beraber bu topluluk, Lihye-i saadetin bulunduğu dolap kapısının açılma dakikalarından başlayarak, ziyaret müddetince ve kapı tekrar kapatılarak kilitleninceye kadar ayakta hürmetkâr ve yüksek sesle hep bir ağızdan tekbir ve selât-ü selâm getirir. Ziyaret sona erince yine aynı merasimle Lihye-i Saadetin cam kutusu kıymetli kumaşlardan yapılmış Kırk bohçaya birer birer sarılarak ihtiramla yerine konulur, kapısı kilitlenir ve cemaat da dağılırdı.

İşte her Ramazan ayı arife günleri ikindi namazından sonra Kurşunlu Camii'nde bulunan Lihye-i Saadet'in açılışını kendi döneminde Hacı Abdulhamid Efendi yapardı. Lihye-i Saadet'in bu şekilde açılması bir gelenek haline gelmişti. Yine böyle bir günde Lihye-i Saadet'in konulduğu dolabın kapısı Hacı Hamid Efendi tarafından anahtarla açılınca dolaptaki bohça içerisinde bulunan Lihye-i Saadet'in bulunmadığı görülmüş ve cemaatle birlikte hayretler içinde kalan Hacı Hamid Efendi bu hâdiseden çok müteessir olmuştu. Bu hal tam on yedi sene devam etmiş ve böyle mukaddes bir emanetin kendi zamanında ortadan kaybolması gücüne giderek hâdiseyi hatırladıkça gözyaşları dökmüş. Nihayet Kâşgar Emiri:

- *“Osmanlı ülkesinde Harput namında bir şehir ve bu şehirde Hacı Abdülhamid Efendi adında bir âlim var mıdır?”* diye Bab-ı Ali'ye bir mektup gönderiyor, bunun tetkiki uzun sürüyor ve en nihayet Harput'ta böyle bir zatın mevcut olduğu, cevaben bildiriliyor.

Meğerse bir Arap seyyah tarafından çalınan bu Lihye-i Saadet, Kâşgar'a götürülmüş ve mühim bir bedel karşılığı Kâşgar Emirine satılmış, Kâşgar emiri ise bu mukaddes emaneti sarayına en yakın bir camiye hediye vakfetmişti. Aradan epeyce zaman geçtikten sonra bir gece rüyasında Hazreti Peygamber Emir'e:

- *“Falan tarihte satın alıp da, camiye hediye ettiğin emanet hırsızlıktır. Hakikî sahibi Osmanlı diyarında Harput şehrinde Hacı Hamid Efendi'dir, acele bu zata ulaştır”* diye emir veriyor. Bu rüya üzerine Emir, Bab-ı Âli'ye mektup yazmış ve müspet cevap alınca Lihye-i Saadeti dört muhafızla İstanbul'a İstanbul ise Harput'a göndermiştir. Harput'ta muazzam merasimle karşılanan Lihye-i Saadet eski makamına konulmuştur.

Üçüncü bir Lihye-i seadet de, büyük Hacı Mehmet Efendinin konağında vardı ki, bu da aynı günlerde açılır, konu komşu toplulukları tarafından ziyaret edilirdi. Bu Lihye-i seadet daha sonraları Ulu camiye verilmiştir.

Merkez camilerinden olan Meydan Camisi çarşı içinde olduğundan cemaati çoktu. Bu camide Küçük Hacı Şirin Hoca ve daha sonra Hocasade hafız Mustafa Efendi İmam ve hatibiydi. Ramazanda Hacı Şirin Hoca hatimle namaz kıldırır, Kurra Hoca ise ikindiden sonra mukabele okurdu.

Kâmillerin Hafız Tefkik Efendi bütün ramazanlarda Sarahatun camiinde ikindi, namazlarından sonra sol taraf birinci büyük direğin dibine konulan kürsüde, tamam bir cüz mukabele okur ve etrafına yüzlerce dinleyiciyi toplar, cami tıklım tıklım dolar, halkın takdir ve hayranlığını üzerine toplardı.

Sarahatun camiindeki ikindi sonu mukabelesini babasında sonra devam ettiren Hafız Osman'ın sesinin güzelliği Usul ve makamlara gerçekten aşına olduğundan sahifeler arasında makamdan makama geçerek okuduğu mukabele büyük bir huşu ve zevkle dinlenirdi.

İftar Vakti ve İftar Sofraları

İkinci sonu vaazından çıkan halk, evlerine dönmeden ekmekçi fırınlarına uğrar... Müthiş bir kalabalık içinde herkes fırınlardan pişgin ve kızarmış küncülü, Karaçörekli ekmeklerini, mevsim yaz ise çeşitli meyvelerini ve büyük meydanda satılan kudret buzlarından birer miktar satın alarak evlerine giderlerdi.

Bir kısım, keyf ehli kimseler de tanıdıklarının dükkânları önünde ve tüccar hanlarının girişlerinde sıra ile yer iskemlelerinde oturarak içlerinde tiryaki olanları kızdırır, güler eğlenirlerdi. Bu tiryakiler arasında isim yapmış olanlardan başta: Hacı Şirin Hoca, Hüseyinklioğlu Şükrü bey, Senemoğlu Ahmet Efendi, Cizirik Hacı Mahmut, Basduğunoğlu. Berber Necip usta, polis Hafızın kardeşi, sobacı Ali usta gibi simalar vardı. Ramazanlarda bunlarla alây etmek değil, kendilerine bir şey sorulsa bile kızarlardı, hele caddelerden geçerken arkalarından yüksek perdeden seslenenlere veya önlerine veya arkalarına boş bir teneke atanlara daha fazla kızar, küplere biner, söver sayarlardı. Hulâsa Harput'un her köşe başında bu gibi bin bir çeşitli muzipliklere her ân tesadüf edilirdi.

Akşam ezanına veya topa beş on dakika kala her kes evinde çoluğu çocuğuyla iftar sofralarında yerlerini almışlardır. Zengin konaklarının kapıları açık, mutlak surette davetli, davetsiz beş on misafir eksik değildir. Bu konakların selâmlık dairelerinde evvelâ ortaya büyük sofrâ örtüsü yayılır, üstüne büyük bir yemek iskemlesi ve iskemlenin üzerine de büyük madenî sarı bir divan sinisi, sofranın etrafına da ufak yer minderleri konulur. Sinilerin büyüklük ve küçüklüğüne göre 10 - 15 kişi bir arada oturur, yemek yiyebilirlerdi. Sininin ortasında ise iftar tepsisi mühim yer tutmaktadır. İçinde ufak tabakalarda tulum peynirleri, zeytinler, hurmalar, ballar, sucuklar, reçeller gelirdi.

Sininin kenar etrafında ise ekseriyetle üzerleri siyah ve beyaz işlemlî madenî hindkârî kupalar veya çok eski zamanlara ait renkli, çiçekli kesme bardaklarla şuruplar dizilir. Bunlarla iftar edildikten sonra yemek faslı başlardı. Evvelâ et suyu ile pişirilmiş nefis bir döğme, ya bir erişte veya bir tarhana çorbası... Arkasından bir et yemeği, kaburga, kızartma veya taskebabı... Bir sebze, bir börek, arkasından pirinç veya bir bulgur pilâvı... Sonra kadayıf, Baklava, Sarığıburma gibi yağlı veya sütlâç, muhallebi gibi yağsız tatlılardan birisi...

İftardan sonra tiryakiler, hemen tütün keselerine ve çubuklarına ve tütün tabakalarına sarılırlar, bazıları da dayanamayarak iftarı takiben yemeklerden evvel hazırladıkları bir, bir buçuk metre uzunluğunda, kiraz ağacından yapılmış, sarı veya siyah kehribar ağızlıklı tütün çubuklarını, büyük sarı maden tütün tablaları içerisinde hemen ateşleyerek içmeğe başarlardı.

Bazı ailelerde ise, iftar edildikten sonra seccadeler serilir, akşam namazları kılınır ve namazdan sonra yemek sofralarının başına geçilirdi.

Ramazanın on beşinden sonra da iftar ziyafetleri başlar, zengin konaklarında her akşam 10 -15 kişiye iftar ziyafeti verilirdi. Davet edilenler, bir kaç gün aralıkla ve mutlak surette mukabelede bulunurlar ve böylece karşılıklı iftar ziyafetleri arife gününe kadar devam edip giderdi.

Ramazanlarda yalnız zenginlerin değil, en fakir ailelerin iftar sofralarında bile üç kap yemekten eksik sofrâ yoktu: Çünkü o fakirin sofrası, hali vakti yerinde olan konu komşu tarafından gönderilen sahan sahan muhtelif yemeklerle dolar taşardı. Evde pişen yemeklerden birer kap komşulara gönderilir, böylece iftar sofraları daha bollaşır ve zenginleşirdi. Ramazan, hakikaten bir Hayrül Bereket-i vel-İhsan ayı idi.

Ramazan gösteriş ayı değil rahmet ve bereket ayıdır. Kilometrelerce uzunluğunda cadde ve meydanlara kurulan iftar sofralarının uzunluğu ile yarışır hale gelinmiştir.

Sahura Kadar Oturmalar ve Ramazan Davulu

Teravîh namazlarından sonra, halkın çoğunluğu sahur vaktine kadar oturmayı âdet edinmişlerdi, bu suretle semt semt yaz günleri ayvan ve damlarda, bahçelerde bulunanlar ise havuz başlarında... Kış

mevsiminde de selâmlık odalarında veya sofalarda toplanırlar, hoş sohbetler, yârenlikler ile geceyi geçirirlerdi.

Çarşı içinde bulunan kahvelerin bazılarında güngörmüş ihtiyarlar tarafından Rumeli ve Moskof savaşları hakkında tatlı tatlı hikâyeler anlatılırdı.

Harput'ta Ramazan davulunun da bir özelliği vardı. Ramazan için en usta davulcular ve en usta zurnacılar, klarnetçiler seçilirdi. Bunların yanında Fenerci denilen üçüncü bir kişi daha dolaşırdı ki, içinde tek mum yanan yerli bir cam fener elinde... Davulcunun önünde yürürdü... Gecenin belirli zamanlarında sükûn ve sessizlik içerisinde en güzel yerli havaları ve makamları çalarak mahalle mahalle dolaşırlardı.

Teravihten sonra yatanlar, davul sesine uyanır kalkarlar. Oturanlar ise buldukları meclisten dağılır evlerine gider. Sahur yemeklerini yer, yatarlardı. Evlerde toplu bir halde oturup da sohbet ederek sahur bekleyenler bazen davulu buldukları evin avlusuna veya içeri sofalara alırlar, saatlerce çaldırır, oynar, halay çeker, güler eğlenirlerdi. Hülâsa: Ramazan geceleri, bütün Harput canlı ve âdeta ayakta gibiydi.

Çile, Süluk ve İtikâf

Ramazanda bir kısım tarikat mensupları Ramazandaki on gün evvel başlamak ve otuzuncu günü akşamına kadar kırk gün devam etmek suretiyle evini, ailesini terk ederek ve bütün dünya işleriyle ilgisini keserek camilerde Sülûk/Çile, bir kısmı da Ramazanın yirminci gününden başlamak üzere arife günü akşamına kadar on gün olmak üzere de itikâfa girerlerdi. Gerek sülûk, gerekse itikâfa giren kimseler camiye güneş doğmadan girer ve son günlerde de güneş battıktan sonra çıkarlardı. Çile ve itikâfa girenler, az yer, az uyur, gerektiği zaman az konuşur ve çok ibadet ederler.

Hazret-i Peygamberin Medine-i Münevvere ye hicretinin ikinci senesinde orucun farz kılınması üzerine, Hazret-i Peygamber bu tarihten İtibaren ömürlerinin sonuna kadar 9 defa olmak üzere her ramazan itikâfa girmiş, itikâf sünnet olmuştur.

Bunlar Camilerin içinde ve duvarları boyunca kemer aralıklarına beyaz perdeler gerek husule gelen hücrelere girer, gece gündüz dünyadan tecerrüt etmiş gibi ibâdet eder, çile çekerlerdi. Beraberlerinde camiye götürdükleri eşya: Bir halı seccade veya bir ufak minder, bir battaniye veya hafif bir yorgan, bir yastık, bir su destisi, bir abdest ibriği, bir çift nalından ibaretti. Sahur ve akşam yemekleri evlerinden kalaylı sefertasları veya küçük zenbiller içerisinde kendilerine gönderilirdi.

Bu minval üzerine Çileye girenlerin çoğunluğunu Nakşibendî şeyhi Beyzade Hacı Ah Rıza Efendinin halifeleri ve müritleri teşkil ederdi. Bunların sayısı çoğaldığı zamanlarda Meydan, ikinci olarak da Alacalı camilerde ve bir iki kişiye tahsis ettirildiği zamanlarda ise Sarahatun'da çileye girerlerdi. Son zamanlarda İmam Şeyh Osman Bedreddin Efendi de bir kaç müridini Ulu camide itikâfa sokmuştu.

Çilelerini dolduran bu zevat, arife günü ikindi namazından sonra yakınları tarafından camilerden alınır, o akşam evlerine veyahut yine bunlar tarafından kendi evlerinde hazırlattıkları iftar sofralarına götürülür, elleri öpülür, duaları alınırdı. Hakikaten bu çile, onları daha munis, daha samimi, daha mütevazı, etraflarına ve insanlara karşı daha şefkatli, çehrelerini daha nurlu bir hâle sokardı.

Çiile ile ilgili biri Harput, diğeri ise Palu'da yaşanmış şu iki örneği verebiliriz.

Alişamlı Bekir Efendi, Beyzâde Efendi'nin tasavvufi terbiyesi ve gözetimi altında Sara Hatun Camii'nde çileye girerek seyr-ü sülûkunu tamamlamıştır. Sarahatun Camii'nde girdikleri çilede günlük bir parça ekmekle yetiniyorlardı. Bir gün dayanamayarak Harput'un "yetimoğlu" üzümünden arkadaşı ile birlikte satan alarak yemiş ve o gecede bitişik evden gelen yanık sesli bir annenin ninnilerini dinlemişlerdi.

Ertesi gün Beyzâde Efendi yanlarına gelerek:

- *"Hem yetimoğlu üzümünü yersiniz, hem de ninni dinlersiniz. Sonra da çiledeyim dersiniz"* diyerek onlara kızmıştır.

Mahmud Samini Efendi, Miyadın'lı Mehmet Efendi'yi Çarşıbaşı'ndaki küçük camiide sülûke koyar. Bu zatın sülûkunun sonlarına doğru bir gece, şafak vakti, Miyadın'daki karısı karşısına çıkar ve der ki:

- *"Senin düşmanların gelip evi barkı talan ettiler, her şeyi götürdüler. Çocuklarını da öldürdüler. Benim de namusuma tecavüz edeceklerdi. Üstüm başım parçalandı, elbiselerimi aldılar. Çırlı çıplak, bu*

hale kaçtık; zor kurtuldum. Sen ise gelmişsen burada Allah, Hey Allah dersin.” Bu hali gören Mehmet Efendi’nin gözleri döner, kalkıp gitmek ister. Samini Efendi’nin evi hamamın arkasındadır. Küçük Camii ise hamamın önündedir. Arada epeyce mesafe var. Samini Efendi evden seslenir:

- *“Miyadınla aldanmayasın, o şeytandır.”* Şeytan, Samini Efendi’nin sesini işitince geleceğini anlar hemen kaçar.

Ramazanın son teravihinde Osman Hoca şu duayı yapardı: *“Hamdolsun orucumuzu tuttuk, teravihimizi kıldık, Allah kabul etsin. Gelecek sene için de orucumuzu tutmağa, teravihimizi kılmağa şimdiden niyet edelim. Sağ kalırsak tutarız, ölürsek niyet ettiğimiz için sevaplarını Allah’tan ister ve alırız.”*

Süleyman Yapıcı

Elazığ 2016